

ADAM ZADROGA

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ Z PERSPEKTYWY NAUKI SPOŁECZNEJ KOŚCIOŁA ZARYS PROBLEMATYKI

We współczesnej teorii ekonomii mocno podkreśla się znaczenie tzw. czynnika ludzkiego w rozwoju gospodarczym. Poza klasycznymi elementami produkcji, do których zalicza się pracę, kapitał i ziemię, w ostatnich dziesięcioleciach dostrzeżono ogromną rolę „kapitału” w postaci bogactwa osobowego konkretnych ludzi biorących aktywny udział w kreowaniu życia gospodarczego. Chodzi tu zwłaszcza o specyficzną skłonność i zdolność niektórych osób do podejmowania inicjatyw gospodarczych, którą określa się mianem przedsiębiorczości. Dostrzegając bezsprzeczną wartość tej kategorii w kontekście ekonomii, należy jednak widzieć i ujmować ją również w wymiarze antropologicznym i etycznym. Stąd też takie pytania, jak: co to znaczy być osobą przedsiębiorczą?, jakie prawa łączą się z kategorią przedsiębiorczości?, jakie zasady etyczne wiążą się z prowadzeniem przedsiębiorstwa?, powinny znaleźć się m.in. w kręgu zainteresowań teologów moralistów podejmujących tematy związane z życiem społecznym.

Już na wstępie należy zaznaczyć, iż Kościół interesuje się przedsiębiorczością w tym sensie, iż przede wszystkim – w duchu personalizmu – pyta o człowieka, który powołuje przedsiębiorstwo do istnienia, a następnie nim kieruje; pyta też o ludzi, którzy w przedsiębiorstwie pracują zawodowo, tworząc w ten sposób wspólnotę osób. Kościół zadaje więc pytanie o to, kim się człowiek staje, realizując swoją zdolność do bycia kreatywnym na polu działalności biznesowej? Ważne jest również to, czy decyzje, które podejmuje

przedsiębiorca, są podporządkowane jedynie celom ekonomicznym, czy może dodatkowo kieruje się on innymi ważnymi celami pozagospodarczymi? Istotne staje się także ukazanie uzasadnienia, dlaczego właśnie tak powinien czynić. Na takie m.in. pytania szuka odpowiedzi teologia moralna społeczna.

Trzeba jednocześnie stwierdzić, iż tego rodzaju problematyka jest niedostatecznie opracowana w literaturze teologicznomoralnej. W związku z tym zasadnym wydaje się podjęcie próby (z konieczności syntetycznego) ukazania tej tematyki z perspektywy nauki społecznej Kościoła, należącej do dziedziny teologii, a zwłaszcza teologii moralnej¹. Niniejszy artykuł składa się z trzech punktów. Pierwszy przedstawia istotę i znaczenie przedsiębiorczości w kontekście współczesnej wizji rozwoju gospodarczego. Drugi punkt ukazuje przedsiębiorczość jako kategorię antropologiczną i etyczną na podstawie nauki społecznej Kościoła. Trzeci natomiast przedstawia stanowisko teologii moralnej społecznej wobec wybranych problemów związanych z przedsiębiorczością.

I. POJĘCIE I ZNACZENIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI W ROZWOJU GOSPODARCZYM

Pojęcie „przedsiębiorczość” można etymologicznie rozpatrywać przynajmniej w dwóch znaczeniach. Po pierwsze, w szerokim rozumieniu terminu tego używa się na określenie człowieka przedsiębiorczego, tzn. takiego, który jest zdolny do podejmowania zadań, inicjatyw, do wszczynania czegoś (np. pracy, zabawy, pomocy itp.). Stąd też można powiedzieć, iż osobą przedsiębiorczą jest nie tylko człowiek, który dobrze prowadzi przedsiębiorstwo, ale również ktoś, kto wykazuje wzmożoną aktywność czy inicjatywę poza sferą gospodarczą, np. w szkole, uczelni czy urzędzie. Po drugie, przedsiębiorczość – w węższym tego słowa znaczeniu – oznacza zespół cech, które warunkują bycie dobrym przedsiębiorcą², tzn. motywują poczynania człowieka w kierunku osiągnięcia sukcesów w organizowaniu i prowadzeniu przedsiębiorstwa (produkcyjnego, usługowego lub handlowego). W tym sensie jest to pojęcie ściśle związane z biznesem, gdzie w istocie chodzi o takie połączenie wszystkich czynników (właśnie dzięki przedsiębiorczości), aby w warunkach nie-

¹ Por. SRS 41; CA 55.

² Szerzej na temat katalogu cech dobrego przedsiębiorcy zob.: W. D o b r o ł o w i c z. *Przedsiębiorczość. Problematyka przedsiębiorczości*. W: *Encyklopedia biznesu*. T. 2. Red. W. Pomykało. Warszawa 1995 s. 682-689; W. D o b r o ł o w i c z. *Bariery psychiczne w uprawianiu biznesu*. Tamże. T. 1 s. 69-70.

pewności i ryzyka osiągnąć zysk³ Z tego też powodu przedsiębiorczość – obok pracy, kapitału i ziemi – należy zaliczyć do głównych czynników wytwórczych w biznesie.

Już w świetle powyższych słów można zauważyć ogromne znaczenie przedsiębiorczości dla rozwoju ekonomicznego. Chcąc jednak bardziej szczegółowo przybliżyć to, dlaczego tak ważna jest rola osób przedsiębiorczych w życiu gospodarczym, należy w pierw stwierdzić, iż nade wszystko potrafią one odkrywać nowe sposoby zaspokajania potrzeb klientów, które okazują się lepsze od sposobów istniejących dotychczas. W tym sensie przedsiębiorczość utożsamiana jest z innowacyjnością⁴ Inną formą działalności biznesowej, w której objawia się znaczenie osób przedsiębiorczych, jest tzw. arbitraż. W najprostszym sensie arbitraż polega na tym, iż handlowiec lub kupiec nabywa towar na jednym rynku po danej cenie i równocześnie sprzedaje go na innym rynku po innej cenie. Zjawisko to ma szersze znaczenie, które warto tu podkreślić – pozwala mianowicie na przenoszenie aktywów z działalności przynoszącej mniejsze zyski do działalności przynoszącej większe zyski. W tym sensie arbitraż i działający zgodnie z nim przedsiębiorcy umożliwiają w ogóle działanie rynku – tworzą podaż tam, gdzie popyt jest wysoki i obniżają ją tam, gdzie popyt jest niski⁵ Rola przedsiębiorcy w gospodarce jest więc – jak widać z dotychczasowych stwierdzeń – jedną z kluczowych. To właśnie przedsiębiorca w taki sposób reorganizuje przedsiębiorstwo, aby dostosować je do nowo odkrytych obszarów rynku. W swej kreatywnej aktywności wciąż poszukuje nowych technologii i zasobów umożliwiających wytworzenie doskonalszych produktów, które zaspokoją aktualne potrzeby rynku. Chcąc teraz przejść do ukazania przedsiębiorczości z perspektywy katolickiej nauki społecznej, należy od razu zaznaczyć, iż jest ona również przez Kościół postrzegana jako główny czynnik rozwoju ekonomicznego. W dyskursie teologicznomoralnym przedsiębiorczość jest jednak przede wszystkim rozważana jako kategoria moralna, w sposób naturalny przynależą-

³ Por. D o b r o ł o w i c z. *Przedsiębiorczość. Problematyka przedsiębiorczości* s. 682; A. B a r c i k. *Przedsiębiorczość*. W: Jan Paweł II. *Encyklopedia nauczania społecznego*. Red. A. Zwoliński. Radom 2005 s. 407.

⁴ W taki sposób przedsiębiorczość ujmował J. Schumpeter (1883-1950), wybitny austriacki ekonomista, który przez przedsiębiorcę rozumiał „innowatora, czyli osobę lub grupę osób, która wprowadza nowy wyrób do produkcji i na rynek, nową technikę produkcji, odkrywa nowe rynki zbytu, nowe źródła surowców, wprowadza nową organizację produkcji (np. taśmę produkcyjną) czy nową organizację rynku (np. kartele)” Por. A. N o g a. *Przedsiębiorczość w biznesie. Cechy charakterystyczne przedsiębiorczości*. W: *Encyklopedia biznesu*. T. 2 s. 689.

⁵ Por. tamże s. 690.

ca do człowieka. Dzięki temu, że kluczową rolę w powstaniu przedsiębiorczości przypisuje się zasadom etycznym, osoby przedsiębiorcy nie traktuje się jako modelu *homo oeconomicus*, lecz jako *homo ethicus*. W tym kontekście istota przedsiębiorczości – z punktu widzenia etycznego – polega na dokonywaniu czynów, które przemieniają przedsiębiorstwo (a szerzej cały świat) przez wprowadzenie wartości etycznych, tworząc jednocześnie produkty i usługi o nowej jakości gospodarczej⁶

II. PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ JAKO KATEGORIA ANTROPOLOGICZNA I ETYCZNA WEDŁUG NAUKI SPOŁECZNEJ KOŚCIOŁA

Nauka społeczna Kościoła w kontekście problematyki przedsiębiorczości podkreśla najpierw wolność osoby w zakresie podejmowania własnej inicjatywy gospodarczej⁷. Jest ona wartością podstawową i niepodważalnym prawem człowieka. *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypomina: „Każdy ma prawo do inicjatywy ekonomicznej; każdy powinien odpowiednio korzystać ze swoich talentów, by przyczyniać się do rozwoju użytecznego dla wszystkich i uzyskać sprawiedliwe owoce swoich wysiłków”⁸. Z kolei „negowanie tego prawa, jego ograniczanie w imię rzekomej «równości» wszystkich w społeczeństwie, faktycznie niweluje i wręcz niszczy przedsiębiorczość, czyli twórczą podmiotowość obywatela”⁹

Kościół żywi tak głębokie przekonanie o roli ludzkiej zdolności do przedsiębiorczości w realizowaniu celów gospodarczych na podstawie tego, że „głównym bogactwem człowieka jest wraz z ziemią sam człowiek. To właśnie jego inteligencja pozwala odkryć możliwości produkcyjne ziemi i różnorakie

⁶ Por. B a r c i k. *Przedsiębiorczość* s. 407.

⁷ Trzeba tu też dodać, iż ta osobowa wolność, która ma prawo wyrażać się także na polu ekonomicznym, musi być połączona z obowiązkiem odpowiedzialnego jej używania (por. CA 112). Poza tym, przyczynia się ona do rozwoju wielu istotnych cnót, tj.: sumienność, pracowitość, roztropność w ponoszeniu ryzyka, uprzejmość w kontaktach międzyludzkich, wytrwałość pomimo trudów związanych z pojawiającymi się przeciwnościami, umiejętność podejmowania trudnych (strategicznych) decyzji, które to cnoty konieczne są do dobrego funkcjonowania przedsiębiorstwa. Można więc stwierdzić, iż ludzka wolność jest kluczowym elementem dla ekonomii przedsiębiorstwa (por. CA 32; W. K a w e c k i. *Zasady moralne w budowaniu nowoczesnego społeczeństwa*. W: *Moralne aspekty przemian cywilizacyjnych*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 2001 s. 40).

⁸ KKK 2429; por. KDK 63; LE 17; CA 48; SRS 15.

⁹ SRS 15; por. KKK 2429.

sposoby zaspokojenia ludzkich potrzeb”¹⁰ Co więcej, prawo do inicjatywy jest osią teologicznej wizji właściwego ładu gospodarczego¹¹ i podstawową zasadą prawdziwego rozwoju.

Przedsiębiorczość, jako kategoria moralna i antropologiczna, wiąże się nie tylko ze wspomnianym powyżej prawem do prywatnej inicjatywy gospodarczej, ale także z innymi zasadami i prawami. Jednym z nich jest prawo do posiadania własnych środków produkcji¹². Poczucie „pracy na swoim” sprawia, że zyskuje na tym również cały system gospodarczy, a przede wszystkim jakość konkretnego procesu produkcji czy oferowanych usług; ponadto, prowadzenie własnego przedsiębiorstwa wyzwala zarazem twórcze moce w człowieku – jego kreatywność¹³ Przedsiębiorstwo jest zatem miejscem tworzenia nowej rzeczywistości socjo-ekonomicznej. Ta kreatywność przedsiębiorcy, a wraz z nim całego przedsiębiorstwa jako wspólnoty osób (a jednocześnie „wspólnoty pracy”¹⁴) może dotyczyć np. tworzenia nowych miejsc pracy, rozwoju kompetencji, poszerzenia możliwości konsumpcji, poszukiwania nowych form inwestycji, tworzenia sieci powiązań społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturalnych i etycznych¹⁵

Nowoczesne przedsiębiorstwo nie może funkcjonować w ten sposób, że ograniczy się jedynie do funkcji technicznych koordynowanych w anonimowy sposób. Jak już wspomniano, firma winna być pojmowana jako wspólnota osób, stowarzyszająca się dzięki pracy dla zaspokojenia swoich potrzeb i dla służby społeczeństwa. Tak rozumiana wspólnota nie jest już tylko wspólnotą dóbr, ale społecznością osób, jednoczącą odpowiedzialne podmioty pracy. Niezależnie od tego, czy ktoś jest kierownikiem, właścicielem czy zwykłym pracownikiem – każdy pozostaje członkiem tej samej wspólnoty ludzkiej i nie

¹⁰ CA 32.

¹¹ Por. SRS 15.

¹² Por. RN 10, 15, 36.

¹³ Por. LE 16; MM 109. Biskupi ze Stanów Zjednoczonych w swoim *Liście społecznym* zauważają, że „małe i średnie gospodarstwa rolne, przedsiębiorstwa handlowe i przemysłowe należą do najbardziej twórczych i wydajnych sektorów gospodarki. Wysoko ceni je ludność USA, podobnie jak własność ziemi i budynków mieszkalnych. Powszechny podział własności może pomóc uniknąć nadmiernej koncentracji władzy w życiu gospodarczym i politycznym. Z tych względów własność prywatna powinna być dostępna dla znacznej części naszej populacji” (*Sprawiedliwość gospodarcza dla wszystkich. Katolicka nauka społeczna a gospodarka USA. List społeczny episkopatu USA (1986)*. W: *Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego*. Red. S. Fel, J. Kupny. Lublin 2002 nr 114 s. 61; por. RN 65-66; MM 115).

¹⁴ Por. CA 32.

¹⁵ Por. K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 41.

może być poniżana jego osobowa godność, gdyż to m.in. prowadzi do sparaliżowania jego aktywności, a nawet całkowitej niezdolności działania¹⁶

Rozważając chrześcijańską wizję przedsiębiorczości, trzeba koniecznie przywołać zasadę pierwszeństwa pracy przed kapitałem. Przedsiębiorstwo jest bowiem miejscem spotkania pomiędzy kapitałem a pracą. Te dwa komponenty są niezbędne, aby rozpocząć produkcję lub oferowanie usług. Trzeba jednak uznać wyższość pracy nad kapitałem, gdyż jest ona wyrazem godności i aktywności człowieka¹⁷ Zdaniem Jana Pawła II, zasada pierwszeństwa pracy przed kapitałem „dotyczy bezpośrednio samego procesu produkcji, w stosunku do której praca jest zawsze przyczyną sprawczą, naczelną, podczas gdy «kapitał» jako zespół środków produkcji pozostaje tylko instrumentem: przyczyną nadrzędną. Zasada ta jest oczywistą prawdą całego historycznego doświadczenia człowieka”¹⁸ Gdy prawo to nie jest respektowane, powoduje „równanie w dół” przejawiające się w tłamszeniu twórczej roli pracy i przedsiębiorczości¹⁹

Jeden z polskich teologów moralistów, W. Kawecki, wskazuje jeszcze na inne podstawowe zasady, którymi powinni kierować się przedsiębiorcy w swej działalności. Jego zdaniem niezbędnymi zasadami etycznymi dla prawidłowego funkcjonowania przedsiębiorstw są m.in.: uczciwość²⁰, szacunek dla słusznej konkurencji²¹, poszanowanie przez przedsiębiorstwo dobra

¹⁶ Por. CA 31, 35, 43; K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 40. Szeroko ten temat traktują także: J. K u p n y. *Przedsiębiorstwo wspólnotą osób pracujących*. W: *Katolicka Nauka Społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*. Red. J. Kupny, S. Fel. Katowice 2003 s. 89-102.

¹⁷ Por. K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 38.

¹⁸ LE 12.

¹⁹ Por. SRS 15.

²⁰ Uczciwość w działalności przedsiębiorstwa wiąże się z jawnością, kontrolowalnością i rzetelnością. Chodzi tu zwłaszcza o takie sprawy, jak: jasne operacje gospodarcze i finansowe, kompletne informacje o firmie, przestrzeganie prawa (por. K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 43). Poza tym, trzeba zwrócić uwagę w tym kontekście na to, że „życie gospodarcze ma prawo do takich warunków instytucjonalnych, które by nie karały odpowiedzialnie działających przedsiębiorstw. Rządy powinny zadbać o takie ustawodawstwo i taki system podatkowy, które by zachęcały przedsiębiorstwa do ochrony środowisk, do zatrudniania ludzi pozbawionych pracy, do stwarzania nowych miejsc pracy na terenach dotkniętych kryzysem. Menedżerowie i współwłaściciele nie powinni być stawiani w sytuacji rozdarcia pomiędzy odpowiedzialnością za przedsiębiorstwo a odpowiedzialnością za społeczeństwo jako całość” (*List społeczny episkopatu USA* nr 118 s. 62).

²¹ Szacunek dla słusznej konkurencji jest możliwy, gdy wykluczy się takie zjawiska, jak: manipulacja cenami, dumping, manipulacja rynkiem danych towarów lub usług, korupcja (por. K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 43).

wspólnego²² oraz sama koncepcja przedsiębiorstwa rozumianego nie jako cel, ale jako środek. Przedsiębiorstwo nie może bowiem istnieć tylko po to, by pomnażać dobra materialne czy zysk ekonomiczny. Ma ono przede wszystkim służyć człowiekowi zgodnie z jego wymogami materialnymi, intelektualnymi, moralnymi, duchowymi i religijnymi²³ Poza tym, zdaniem Kaweckiego, „ekonomia przedsiębiorczości powinna działać na rzecz promocji człowieka tak w sensie materialnym, jak i duchowym. Jej bezpośrednim celem powinno być zaspokojenie materialnych oczekiwań człowieka i jednocześnie ubieganie się o realizację praw osoby”²⁴

III. TEOLOGIA MORALNA SPOŁECZNA WOBEC WYBRANYCH PROBLEMÓW ZWIĄZANYCH Z PRZEDSIĘBIORCZOŚCIĄ

Dopiero w świetle omówionych powyżej fundamentalnych zasad Kościoła przechodzi do ukazania bardziej szczegółowych zagadnień moralnych związanych z praktykowaniem przedsiębiorczości, wskazując przy tym zwłaszcza na pozaekonomiczne cele prowadzenia własnego biznesu²⁵ Przede wszystkim w społecznej nauce Kościoła zwraca się uwagę na to, że „cel przedsiębiorstwa powinien być realizowany zgodnie z kryteriami ekonomicznymi, ale nie można zapominać o prawdziwych walorach umożliwiających konkretny rozwój człowieka i społeczeństwa”²⁶ Jak bowiem zauważa J. Gocko, „samo skupienie się na wydajności produkcyjnej czy optymalizacji technicznej w organizacji przedsiębiorstwa, przy zapoznaniu wymiaru społecznego i wartości humanistycznych, nie przyczyni się do realizacji jego podwójnego celu, a więc do rozwoju współtworzących go osób i nastawionej na zysk produkcji. Ograniczenie celu funkcjonowania przedsiębiorstwa jedynie do dążenia do

²² Kaweckie wyjaśnia tę zasadę następująco: „Znaczenie przedsiębiorcy dla przedsiębiorstwa jest istotne, ale przedsiębiorca nie jest ekskluzywnym właścicielem przedsiębiorstwa, choćby faktycznie był jego prawnym właścicielem. Przedsiębiorstwa przynależą zawsze do społeczności i nikt nie może arbitralnie wykorzystywać ich tylko dla swoich celów” (tamże). Por. także *List społeczny episkopatu USA* nr 112 i 115 s. 60-62.

²³ Por. CA 34-35; K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 41-43; I. M r o c z k o w s k i. *Biblijno-teologiczna ocena korupcji*. W: *Korupcja. Problem społeczno-moralny*. Red. A. Marcol. Opole 1992 s. 131.

²⁴ K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 38.

²⁵ Por. KNSK 338-345.

²⁶ KNSK 338.

maksymalizacji efektywności pracy i zysku, byłoby z pewnością przejawem modelu racjonalności skażonego «błędem ekonomizmu»²⁷

Samo zagadnienie zysku, jako podstawowego wskaźnika dobrze funkcjonującego przedsiębiorstwa, jest również przedmiotem refleksji w społecznych poszukiwaniach teologicznomoralnych. Oczywiście, uznaje się słuszność zysku, bo „gdy przedsiębiorstwo wytwarza zysk, oznacza to, że czynniki produkcyjne zostały właściwie zastosowane”²⁸ Jednakże ta obiektywna prawda ekonomii nie może przysłaniać świadomości, iż zysk nie zawsze oznacza, że przedsiębiorstwo właściwie służy społeczeństwu²⁹ Może bowiem zaistnieć taka sytuacja, że „mimo poprawnego rachunku ekonomicznego, ludzie, którzy stanowią najcenniejszy majątek przedsiębiorstwa, są poniżani i obraża się ich godność”³⁰

W związku z tym Kościół wzywa do tego, „aby w obrębie przedsiębiorstwa słuszne poszukiwanie zysku harmonijnie łączyło się z nieodzowną ochroną godności ludzi zajmujących różne w nim stanowiska”³¹ Nie jest to jakiś utopijny postulat, gdyż trzeba zauważyć, iż „oba te wymogi nie są wcale z sobą sprzeczne ze względu na to, że po pierwsze, byłoby niemożliwe zagwarantowanie przyszłości przedsiębiorstwa bez produkcji dóbr i usług oraz bez osiągnięcia zysku jako końcowego efektu działalności ekonomicznej; po drugie, przedsiębiorstwo, umożliwiając rozwój każdego pracownika, przyczynia się do zwiększenia produktywności i skuteczności pracy”³².

Nauka społeczna Kościoła dostrzega ponadto, jak wiele zależy od samego przedsiębiorcy i zarządzającego danym przedsiębiorstwem. To właśnie te osoby „stanowią centrum sieci połączeń technicznych, handlowych, finanso-

²⁷ J. G o c k o. *Ekonomia a moralność. Poszukiwania teologicznomoralne*. Lublin 1996 s. 230; por. F. K a m p k a. *Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego*. Lublin 1995 s. 214-226.

²⁸ CA 35.

²⁹ Por. KKK 2424; KNSK 340.

³⁰ CA 35.

³¹ KNSK 340. W innym miejscu *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* zwraca się uwagę na to, że: „Przedsiębiorcy i kierownicy nie mogą mieć na uwadze tylko celu ekonomicznego, kryterium efektywności ekonomicznej, wymogów troski o «kapitał», jako zespół środków produkcyjnych; ich szczególnym zadaniem jest rzeczywisty szacunek dla godności człowieka. wszystkich pracowników działających w przedsiębiorstwie. Oni właśnie «stanowią najcenniejszy majątek przedsiębiorstwa» (CA 35) – decydujący czynnik produkcyjny. Podejmując ważne decyzje strategiczne i finansowe, decyzje sprzedaży lub kupna, powiększania czy zamykania zakładów, łączenia się przedsiębiorstw, nie można ograniczać się wyłącznie do kryteriów natury finansowej lub handlowej” (KNSK 344; por. KKK 2432; CA 32-33).

³² KNSK 340.

wych, kulturowych, co cechuje nowoczesną rzeczywistość przedsiębiorstwa. Podejmowane decyzje przy rosnącej złożoności działań przedsiębiorczych wywołują szereg połączonych ze sobą efektów, ważnych nie tylko pod względem ekonomicznym, ale także społecznym. Ze względu na to podejmowanie się odpowiedzialności przedsiębiorczej i kierowniczej wymaga – oprócz ciągłego wysiłku i specyficznego doskonalenia – stałej refleksji nad moralnymi pobudkami, którymi musi się kierować w swoich decyzjach każda osoba zajmująca to stanowisko”³³

W tym kontekście Kościół kładzie szczególny nacisk na to, by przedsiębiorcy i kierownicy starali się o taką organizację pracy w swoich przedsiębiorstwach, która by promowała rodzinę, a zwłaszcza by troszczyli się o matki w spełnianiu ich zadań³⁴ Poza tym, wzywa się odpowiedzialnych za kierowanie przedsiębiorstwami, by w świetle całościowej wizji człowieka i rozwoju wspierali „zapotrzebowanie na jakość: jakość towarów produkowanych i konsumowanych, jakość usług, z których się korzysta, jakość środowiska naturalnego i życia w ogóle”³⁵, a także by inwestowali, „jeżeli sprzyjają ku temu warunki ekonomiczne i stabilność polityczna, w tych miejscach i na tych obszarach produkcyjnych, które stwarzają jednostkom i narodom «okazje do dowartościowania ich pracy»”³⁶ Osoby odpowiedzialne za kierowanie przedsiębiorstwem powinna również cechować uczciwość i lojalność w stosunku do klientów, dostawców, konkurentów, ale zawsze i przede wszystkim w stosunku do pracowników³⁷

W ramach teologicznomoralnej refleksji nad szerokim wymiarem zjawiska przedsiębiorczości trzeba również podjąć palący problem współczesności, jakim niewątpliwie jest ekologia. W encyklice *Centesimus annus* Jan Paweł II przestrzega przed nieuporządkowanym pragnieniem posiadania i używania kosztem niszczenia natury, a nawet własnego życia. Mówiąc o niszczeniu środowiska naturalnego, stwierdza, że u jego źródła stoi błąd antropologiczny. Chodzi bowiem o to, że człowiek odkrywając w sobie zdolność przekształcania świata, co dokonuje się dzięki pracy zorganizowanej bardzo często w formie przedsiębiorstwa, nierzadko niestety przeciwstawia się prawom natury,

³³ KNSK 344.

³⁴ Por. LE 19; KNSK 345.

³⁵ CA 36.

³⁶ CA 36; KNSK 345.

³⁷ Por. K. H. P e s c h k e. *Gospodarka z chrześcijańskiego punktu widzenia*. [Ordo Socialis nr 24]. Tł. A. Marcol. Warszawa 1995 s. 37-41. [Tytuł oryginału: *Wirtschaft aus christlicher Sicht*. Trier: Paulinus-Verlag 1992].

zapominając, że mają one swój własny i niepodważalny porządek wynikający z aktu stworzenia³⁸ „Człowiek mniema – pisze Ojciec Święty – że samowolnie może rozporządzać ziemią, podporządkowując ją bezwzględnie własnej woli, tak jakby nie miała ona własnego kształtu i wcześniejszego, wyznaczonego jej przez Boga, przeznaczenia, które człowiek, owszem, może rozwijać, lecz któremu nie może się sprzeniewierzać. Zamiast pełnić rolę współpracownika Boga w dziele stworzenia, człowiek zajmuje Jego miejsce i w końcu prowokuje bunt natury, raczej przez niego tyranizowanej, niż rządzonej”³⁹

*

Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus* wyraża aprobatę systemu gospodarczego, który „uznaje zasadniczą i pozytywną rolę przedsiębiorstwa, rynku, własności prywatnej i wynikającej z niej odpowiedzialności za środki produkcji oraz wolnej ludzkiej inicjatywy w dziedzinie gospodarczej”⁴⁰ Nawiązując do tego stwierdzenia, teologowie moraliści nauczają, że wolny rynek jest najskuteczniejszym, choć niewystarczającym narzędziem dla zaspokojenia ludzkich potrzeb⁴¹, zaś wyzwalanie przedsiębiorczości okazuje się optymalną formą organizacji rozwoju produkcji. Wolna inicjatywa i prawo własności środków produkcji są bowiem koniecznymi i prawidłowymi warunkami wzrostu gospodarczego. Szczególnie mocno podkreśla się rolę tzw. ekonomii przedsiębiorczości⁴² w budowaniu „zdrowego” pod względem etycznym systemu społeczno-gospodarczego⁴³ Podsumowując, należy stwierdzić, iż przedsiębiorczość jest współcześnie jednym z najistotniejszych wymiarów rozwoju gospodarczego – i to zarówno w ujęciu ekonomicznym, jak i etycznym.

³⁸ Por. CA 37; K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 41.

³⁹ CA 37; por. SRS 34.

⁴⁰ CA 42.

⁴¹ Por. J. G o c k o. *Zagrożenia życia gospodarczo-społecznego*. W: *Teologia moralna wobec współczesnych zagrożeń*. [Materiały ze spotkania naukowego Sekcji Teologów Moralistów. Konstancin 7-9 czerwca 1998]. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1999 s. 123; t e n ż e. *Oblicza współczesnej demokracji – gospodarka*. W: *Wartości u podstaw demokracji*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 2002 s. 81.

⁴² Por. CA 42.

⁴³ Por. M r o c z k o w s k i. *Biblijno-teologiczna ocena korupcji* s. 131; K a w e c k i. *Zasady moralne* s. 38-43; G o c k o. *Oblicza współczesnej demokracji – gospodarka* s. 76-77.

WYBRANA BIBLIOGRAFIA

- B a r c i k A.: Przedsiębiorczość. W: Jan Paweł II. Encyklopedia nauczania społecznego. Red. A. Zwoliński. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2005 s. 407-410.
- D o b r o ł o w i c z W.: Przedsiębiorczość. Problematyka przedsiębiorczości. W: Encyklopedia biznesu. T. 2. Red. W. Pomykało. Warszawa: Fundacja INNOWACJA 1995 s. 682-689.
- G o c k o J.: Ekonomia a moralność. Poszukiwania teologicznomoralne. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1996.
- K a w e c k i W.: Zasady moralne w budowaniu nowoczesnego społeczeństwa. W: Moralne aspekty przemian cywilizacyjnych. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu 2001 s. 35-68.
- K u p n y J.: Przedsiębiorstwo wspólnotą osób pracujących. W: Katolicka Nauka Społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego. Red. J. Kupny, S. Fel. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2003 s. 89-102.
- Sprawiedliwość gospodarcza dla wszystkich. Katolicka nauka społeczna a gospodarka USA. List społeczny episkopatu USA (1986). W: Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego. Red. S. Fel, J. Kupny. Lublin: Wydawnictwo KUL 2002 nr 114 s. 19-137.
- P e s c h k e K. H.: Gospodarka z chrześcijańskiego punktu widzenia. [Ordo Socialis nr 24]. Tł. A. Marcol. Warszawa: Fundacja Akademii Teologii Katolickiej 1995 s. 37-41. [Tytuł oryginału: Wirtschaft aus christlicher Sicht. Trier: Paulinus-Verlag 1992].

ENTREPRENEURSHIP

FROM THE PERSPECTIVE OF THE SOCIAL DOCTRINE OF THE CHURCH
AN OUTLINE OF PROBLEMS

S u m m a r y

The paper outlines the problems of entrepreneurship from the perspective of the Church's social doctrine in which this category is taken above all in its anthropological and ethical dimension. Thus the author makes an attempt to answer the following questions: what does it mean to be an entrepreneurial person? what ethical principals accompany running an enterprise? An essential role here is also played by the question whether the decisions made by an entrepreneur should be subordinate only to economic goals, or he should additionally be governed by important non-economic goals. If so, then should he do this?

The paper has been divided into three parts. The first part presents the essence and importance of entrepreneurship in the context of the contemporary vision of economic development. The second part shows entrepreneurship as an anthropological and ethical category on the basis of the Church' social doctrine. The third part depicts the position of social moral theology linked with entrepreneurship.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, przedsiębiorstwo, rozwój gospodarczy, nauka społeczna Kościoła, teologia moralna społeczna.

Key words: entrepreneurship, enterprise, economic development, social doctrine of the Church, social moral theology.